

VAN KAPITALISME NAAR EEN DUURZAME ECONOMIE

Alias Pyrrho

VAN KAPITALISME NAAR EEN DUURZAME ECONOMIE

Een kans voor Nederland als gidsland.

Schrijver: Alias Pyrrho
Coverontwerp: Yan Krikke
ISBN: 9789402167151
© Alias Pyrrho 2015
Brave New Book

Inhoud

Inleiding

- 12 Het kapitalistische systeem.
- 13 Het boek is opgezet in drie delen.

DEEL 1

- 16 Het ontstaan van beweegredenen.
- 21 Geluk: een combinatie van factoren.
- 21 Het goed/slechtmechanisme.
- 23 De aard van het bewustzijn.
- 24 De culturele ontwikkeling van waarden.
- 26 De culturele verscheidenheid in waarden.
- 28 Terug naar de waardenontwikkeling.
- 30 Cognitie, waarden en cultuuruitbreiding.
- 33 Handelen uit een moreelprincipe.
- 44 Markten door overvloed en schaarste.
- 50 Het primaire economische model.
- 52 Geld als ruilmiddel uit praktische motieven.

DEEL 2

- 60 De moderne kapitalistische economie.
- 63 Maritieme ontdekkings- en plunderreizen.
- 83 Emotie en het beleven van voordeel.
- 86 De drie blinde vlekken.
- 87 Een nadere analyse van het systeem.
- 93 De positieve externaliteiten van de vrije markt.
- 93 Rijkdom schept culturele extremen.
- 94 Concurrentie als stuwende kracht.
- 95 De lange lijst met negatieve externaliteiten.
- 106 Ongezondheid als negatieve externaliteit.
- 109 Geldzucht als negatieve externaliteit.
- 112 Waarom een andere economie?
- 117 De innerlijke ambivalentie van het systeem?

- 118 Waarin het vrije marktsysteem tekort schiet?
- 118 Alle negatieve externaliteiten verwijderen.
- 119 Voorgoed gevangen in het neoliberale geloof?
- 121 De opbouw van denken zoals we denken.
- 123 De kracht van omgevingsfactoren.
- 125 Evolutie door selectiedruk en selectieruimte.

DEEL 3

- 128 Nederland als gidsland in de wereld.
- 139 Verzadiging in snelheid en kwantiteit.
- 140 De realiteit en wat is realistisch?
- 141 Eunomia een staatsbestel en economie.
- 142 Ruilen van tijd in plaats van geld.
- 143 Ruilen op een abstract niveau.
- 144 Genetisch uitgangspunt van de mens.
- 145 Het rijk van de noodzaak en de vrijheid.
- 145 Wat vervalt er allemaal in Eunomia?
- 146 Drie voorwaarden voor realisering.
- 150 Een economie zonder schaarste.
- 150 Vrije consumptie tot een maximum.
- 152 Iedereen kan aan het werk blijven.
- 154 Het recht op particuliere vrijheid.
- 155 Een Nieuwe Digitale Democratie.
- 156 Geen communisme of socialisme.
- 158 Maximale consumptie voor iedereen.
- 160 Een afgewogen utiliteitsprincipe.
- 160 Wat is de grens van het privébezit?
- 161 Werken in een natuurlijke balans.
- 162 Alle kans voor het particulier initiatief.
- 162 Gelijkheid van waarden is bevrijdend.
- 163 Een eenvoudig beheersbare economie.
- 165 Een rechtsstaat met veel vrijheid.
- 166 Een gezonde psychologische sfeer.
- 168 Een droom voor bevlogen architecten.
- 169 Hoe realistisch is de haalbaarheid?

- 174 Enkele revolutionaire sprongen.
- 174 Wat zijn de voornaamste motivaties?
- 175 De vele voordelen van Eunomia.
- 177 Er blijven nog genoeg vragen over.

'Aan gene zijde van het rijk van de noodzaak begint die ontwikkeling der menselijke krachten die geen ander doel dient dan zichzelf, het ware rijk der vrijheid, dat echter slechts kan opbloeien op het fundament van het rijk van de noodzaak.' Karl Marx

De transitie in het denken over een duurzame economie wordt in dit boek ingeleid door het bovenstaande citaat uit *Das Kapital*. Daarin wordt het noodzakelijke gescheiden van het vrije leven, maar samen vormen ze een samenleving waarin het om het scheppen van duurzame vrijheid gaat. De vrije markt biedt die connotatie naar vrijheid, maar de gebondenheid aan haar uitgangspunten is zo sterk dat ze het perspectief biedt op een toekomstige catastrofe, als er niets zou veranderen. We leven nu in een tijd dat de vrije markt meer negatieve externaliteiten (bijeffecten) schept dan de politiek kan oplossen. Het is een tijd waarin een overstijgend perspectief op de economie een dwingende eis wordt. Een nieuwe kijk met totaal andere uitgangspunten, om te komen tot een duurzame economie zonder negatieve bijwerkingen. Zo'n economie is op dit moment nog een vage stip aan de horizon, maar die op niet al te lange termijn een droom tot werkelijkheid kan maken.

Het roer moet om! Schrijft Naomi Klein in haar boek 'No Time'. Een beter milieu begint niet uitsluitend bij jezelf - in een wereld die draait om kapitalisme moeten eerst de achterliggende sociale, economische en politieke ideologieën veranderen voordat we de natuur kunnen redden. Naomi Klein ziet de problematiek van klimaatontregeling als katalysator voor een verandering naar een betere wereld met een ander economisch stelsel.

De astronaut Wubbo Ockels - voorvechter van duurzaamheid - zei in een interview op zijn sterfbed: 'Wat we nu hebben gaat eraan. Jullie zijn je er niet van bewust in welk gevaar jullie verkeren. Er is geen reserveplaneet en onze planeet heeft kanker. Maar wij mensen zijn zo sterk dat we de aarde kunnen redden, maar ook kunnen vernietigen.' De Franse econoom Thomas Piketty ziet het grootste probleem in de huidige economie door de accumulatie en de verdeling van kapitaal. Dat hangt nauw samen met de problemen van ongelijkheid, van arm

en rijk, van ongelijke concentraties van welvaart, waardoor armoede, ziekten en misdaad floreren. Dan Brown, Otto Scharmer en Katrin Kaufer beweren dat we van een ego-economie naar een eco-economie moeten, door bewust te zijn van de situatie waarin de wereld verkeert en aan een bewustzijn moeten werken van ik-gericht naar wij-samen. Deze auteurs zijn het met elkaar eens dat het niet om slechts één probleem gaat: kapitalisme, met het winststreven, economische groei, inkomensongelijkheid en armoede, een betere democratie of meer bewustzijn om milieuschade aan de planeet te bestrijden; ze vallen allen samen. Ze zien allen grote verbanden die als een systeem elkaar versterken en in stand houden. Het zou gaan om een systeemcrisis. Een crisis die goed zichtbaar is, maar moeilijk grijpbaar in verborgen motieven en totale werking. We moeten weten waaruit dat systeem bestaat en waardoor de crisis precies wordt veroorzaakt voordat er passende maatregelen kunnen worden genomen. De prangende vraag is, als we de oorzaken zouden kennen: hoe komen we er dan uit? Aan welke eisen zou een duurzame economie moeten voldoen? En is er wel een oplossing te vinden om het kapitalisme te vervangen door een duurzame economie, zo niet, dan stevenen we recht op een catastrofe af. Maar is het wel zo somber? Velen denken van niet en vertrouwen erop dat het tij vanzelf keert. Sommigen ontkennen zelfs dat er een probleem is, uit angst dat veranderingen hun belangen zullen schaden. Anderen bagatelliseren de ophef en denken dat politici hier en daar wat knelpunten moeten bijstellen, waarbij ze hopen dat de aanzet tot het duurzaamheidsstreven het kapitalisme zal redden. Maar er is meer aan de hand dan het terugdringen van CO₂. Hebben we te maken met een wereld, geregeerd door mensen in machtsposities, die zich niet om anderen bekommeren zolang hun eigen comfortzone niet bedreigd wordt? Hebben zij gemeenschappelijk een blinde vlek voor wat hier het systeem wordt genoemd en weten ze eigenlijk niet wat er aan te doen valt? Thomas Piketty: 'Het hervormen van het kapitalisme zal een grote strijd vergen, maar je moet ook weten waar je naartoe wilt.' Daarom is het goed om dit vrije marktsysteem grondig te onderzoeken, door eerst alle onderdelen bloot te leggen die het geheel vormen.

Een explosief economisch systeem is: uitputtende grondstoffen, de accumulatie van kapitaal, de groeiende kloof van inkomen en vermogen tussen arm en rijk, de jeugdwerkloosheid, langdurig werklozen van 50+, werkloosheid door robotisering, de toename van stress, depressies en burn-out, een gestage behoefteverzadiging bij de hogere en middenklasse inkomensgroepen, rentestanden, olieprijs, wisselkoersen, milieuvervuiling door CO₂-uitstoot, opwarming en klimaatontregeling, machtsconcentratie van invloedrijke multinationals door succesvolle lobby's, met gevolg, een afbrokkeling van democratie en vakbondsinvloeden, vercommercialisering van de publieke en culturele sector, toenemende veroudering van de bevolking, welvaartziekten, allerlei vormen van misdaad, corruptie, fraude en de achterliggende aandrijvende kracht van concurrentievoordeel: dat winstmaximalisatie en onafgebroken groei met het rendementsstreven dwingend oplegt. Bij elkaar een reeks ontwrichtende gevolgen waarvan de oorzaken voortkomen uit het huidige vrije marktsysteem die, tezamen, onoplosbaar zijn zonder het kapitalisme ernstig te schaden.

(De begrippen: de markt, vrije markt, liberale markt, liberalisme, neoliberale markt, neoliberalisme en kapitalisme hebben op zich genuanceerd verschillende betekenissen, maar worden als economisch systeem hier verder door elkaar heen gebruikt, meestal in een betekenis die past bij de beschrijving binnen het tijdsbeeld).

Het woord 'systeem' klinkt nogal abstract en komt vanuit het Latijn: Systema, dat samenhang en verbinding van vele samenhangende delen betekent, welke een geheel uitmaken. Een systeem is een coherente verbinding van diverse elementen, die als één geheel functioneert. Voorbeelden te over: denk aan een verbrandingsmotor, het lichaam van een mens, zonnestelsels, steden, planten en dieren in een bepaalde ecologische verhouding. Het zijn stelsels van op elkaar afgestemde, overigens zelfstandige delen, die elk een functie hebben in het bereiken van een gemeenschappelijk doel of functioneren. De onderdelen hebben een onverbidelijke afhankelijkheidsverhouding tot elkaar. Wanneer onderdelen stagneren, uit de pas lopen of sterk toenemen, waardoor de verhoudingen scheef trekken, dan hebben we een systeemcrisis, zodat het geheel disfunctioneert. Over welk geheel hebben we het hier precies? Welk systeem is in crisis? We hebben het over de planeet aarde met daarop een cultureel en technologisch geëvolueerde maatschappij, met miljarden mensen als een dominante

biologische soort, in het bezit van bewustzijn, kennis en kunde, maar volstrekt afhankelijk van een geëvolueerde markt in het kapitalisme. Een macro gegeven dat opgebouwd is als een systeem, uit tal van micro-elementen, dat aangevoerd wordt door het kleinste onderdeel van levende organismen: het gen. Het menselijk genoom is een systeem op zich, dat voor elke cel in het biologische lichaam een functie heeft en geeft. Zodat ook elk organisme weer een systeem is, afhankelijk van een groter geheel: de biotoop, ofwel de leefomgeving. Verandert nu een biotoop door omstandigheden ten nadelen, dan heeft dat gevolgen voor het welbevinden van een organisme dat in zo'n biotoop geboren en getogen is. Er ontstaat selectiedruk waar een organisme aan wil en moet ontsnappen wil het blijven leven. De afhankelijkheidsrelatie van elk organisme tot hun biotoop is totaal. Het gaat hier over evolutie, ofwel de werkzaamheid onder selectiedruk het leven veilig te stellen voor zichzelf en het nageslacht. De systeemeisen voor die redding gaan we nader bekijken. Maar de vraag komt op: moeten we het probleem echt wel zo grondig en omvangrijk aanpakken om de crises die ontstaan zijn door de kapitalistische markteconomie te analyseren? Voert het DNA ons naar massale migratie door ontluisterende armoede? Of een beter begrip van de klimaatontregeling door een opwarming van slechts 2 graden met gevolgen voor overstromingen en smeltende poolkappen? Kunnen we de symptomen niet apart bestrijden en oplossen, waarmee we stuk voor stuk de ontwrichting tegen gaan? Het antwoord is dat alle problemen voortkomen vanuit een probleem van beweegredenen dat zich verspreid heeft over het hele systeem. Die beweegredenen zijn de oorzaak van de dreigende feiten en morele onvrede. Vandaar dat we beginnen vanuit de evolutie en vooral de evolutie van het cognitieve vermogen met de daaruit voortkomende cultuur die eens een markt als plaats van ruilgoederen vanzelfsprekend maakte. Een cultuur die een periode van 1.8 miljoen jaar bestrijkt; vanaf de vondst van een vuistbijl, tot een moderne maatschappij die pas in de twintigste eeuw ten volle is geëxpandeerd en geëxploiteerd; door beweegredenen die zowel tot wetenschap, technologie, politiek, kunsten en vooral tot een economie hebben geleid die massaproductie, werkloosheid en milieuvervuiling bracht. Aangevoerd door een financiële wereld die inmid-

dels met een been buiten de reële economie staat en multinationals die in invloed de parlementaire democratie te boven gaan.

Het kapitalistische systeem.

Het kapitalisme is gebaseerd op het streven naar maximaal financieel voordeel en zo gering mogelijk financieel nadeel. Er is een korte termijn en een lange termijn voordeel, zo ook is er sprake van een korte termijn nadeel en een lange termijn nadeel; dat zijn telkens de afwegingen in keuzes. Elke beslissing in het kapitalistische systeem gaat over het korte en lange termijn financieel voordeel. Een lening van kapitaal voor een investering wordt veelal gezien als een korte termijn nadeel, met het oog op een lange termijn voordeel. Lange termijn nadelen moeten worden vermeden, want een faillissement is dan het onvermijdelijke gevolg. Personeelskosten zijn korte termijn nadelen voor lange termijn voordelen. Belasting is voor ondernemers een financieel nadeel en die kosten moeten zo laag mogelijk zijn, zodat er constructies worden bedacht, in belastingparadijzen, die het meeste voordeel bieden. Want de voordelen van belasting zijn voor degene die de aanslag moet betalen in verhouding klein, en komen onder andere slechts tot uiting in de verbetering van de infrastructuur, zoals wegen voor vervoer en sociale voorzieningen voor werknemers. Zo kan duurzaamheid ook een nadeel zijn, want het vermindert op de lange termijn de omzet. Duurzaamheid is eveneens een nadeel omdat het de productiekosten hoger maakt, terwijl er concurrenten op de loer liggen met goedkopere alternatieven. Het vervuilen van het milieu is een korte termijnvoordeel, want de kosten voor de reductie van vervuiling kunnen niet doorberekend worden. Het uitbuiten van grondstoffen is een voordeel, want bij schaarste loopt de prijs vanzelf op. Productkwaliteit kan een nadeel zijn als het concurrentievoordeel voor kopers doorslaggevend is in de lage prijs. Het inzetten op hoog rendement van financiële investeringen, naast de productie van goederen, kan een voordeel zijn, want risicovolle speculaties zijn meestal zeer lucratief. De onzekerheid van kapitaalwaarden is een onbeheersbaar nadeel, door inflatie, deflatie en lage rentevoeten. Het laag houden van loonkosten is een voordeel, want

het is het behoud van de concurrentiepositie door een gunstige prijsstelling. Robotisering en automatisering zijn voordelen die tot uiting komt in een kostencalculatie, waardoor werknemers overbodig worden en loonkosten verminderen. Ouderen zijn een nadeel, want ze kunnen niet volwaardig ingezet worden in het productieproces, evenals zieken en zwakken. Het kapitalistische systeem vraagt niet alleen de vrijheid om dit alles te doen en er voordeel mee te behalen, het is een logische noodzakelijkheid om binnen het systeem te kunnen blijven functioneren. Het stimuleert talenten om zich in dit proces te begeven en de voordelen ervan op te eisen. Het hele systeem draait om de prikkel voor winst en rendement van degenen die ervan willen of kunnen profiteren. Het is echter dezelfde prikkel die ook fraude, misdaad en uitbuiting in de hand werkt.

Belangrijk is, dat het systeem niet om het welzijn van mensen gaat, maar om de productie en het welzijn van mensen die daarvan kunnen profiteren. Hun beweegredenen houden het kapitalisme in stand, naast de motieven van anderen, die uit noodzaak gedwongen worden deelnemer te zijn om te kopen, te consumeren, te sparen en te werken om dit kapitalistische systeem op gang te houden. In dit systeem wordt het geld als kapitaal een zelfstandige systeemmacht die alles – natuur, goederen, diensten, arbeid, mensen, landen, - aan zich onderwerpt en tot een middel maakt van de eigen expressie. Het is een uitingsvorm van een algemene mentaliteit waarin een besef van, en zorg voor zoiets als gemeenschappelijk goed, is verdwenen en waar ook geen verantwoordelijkheid voor wordt genomen. Bij gebrek aan alternatieve mogelijkheden raakt de politiek zelf ook noodgedwongen in de ban van het financiën en wordt zij er ten slotte door gedictieerd. De innige versmelting van technologie met de sociale cultuur en de economie is totaal. De politiek loopt daar, waar het kan, corrigerend achteraan of gaat er in mee.

Het boek is opgezet in drie delen.

In deel 1 gaan we terug in de evolutie om de motivaties en de culturele evolutie te inventariseren. Vanuit de cognitieve evolutie analyseren we de afhankelijkheidsrelaties van de mens tot zijn biotoop. Want hoe is de mens door de eeuwen heen in dit geëvolueerde economisch/

technologische systeem terecht gekomen? Het onderzoek verdeelt zich globaal in een bovenstroom van tastbare economische goederen/diensten/geld; een stabiliserende midden stroom van instituties, zoals wetenschappen, politiek, belasting en technologie en een leidende of aanvoerende onderstroom van motivaties op grond van waarden. Die onderstroom voert de bovenstromen aan; daarom richten we onze aandacht eerst op de ontwikkeling van de cognitief/emotionele, of psychologische onderstroom.

In deel 2 gaan we nader in op de voor- en nadelen van het huidige kapitalistische marktsysteem. We zullen zien dat de voordelen en de nadelen vaak aan elkaar verbonden zijn; zodanig dat de positieve eigenschappen van het kapitalisme nauw verweven zijn met negatieve externalisaties.

In deel 3 geven we een opzet hoe uit de systeemcrisis te ontsnappen met een nieuw ontwerp voor een duurzame economie. Daarvoor nemen we Nederland als voorbeeld en als voorstelbaar proefgebied, om daarmee een praktische opening te bieden en de problematiek weg te halen uit de theorie. Nederland heeft een ontwikkelingsstaat om de sprong naar een duurzame economie te maken. Weliswaar een reuze sprong, want een duurzame economie vraagt om een radicaal andere verdeling van producten en diensten, met het resultaat een andere en royalere invulling van vrijheid. Maar we beginnen het betoog voor een kanteling in het denken bij de evolutie, en in bijzonder de evolutie van het cognitieve/affectieve vermogen met de daaruit voortvloeiende cultuur, waaronder het ruilmechanisme op grond van een waardenvergelijk vanuit ogenschijnlijk rationele, of zintuiglijk beoordeelde, taxaties en motivaties. Dan hebben we het over de werking van een cognitief waardensysteem, opgebouwd vanuit een biologische grondslag dat onbewust werkzaam is naast, of eerder in het verlengde van, het bewustzijn van verstandige afgewogen keuzes en oordelen. Dat bewust/onbewuste is ook verantwoordelijk voor de moraliteit van ons handelen. Deze verhandeling gaat uit van een filosofische uitgangspunt dat bekend staat als externalisme, waarin het tot stand komen van sociale en economische omstandigheden

voortkomt uit fysisch/biologische ontwikkelingen, maar wel in een continue wisselwerking met de ontstane maatschappij (biotoop) die dat proces aanvoert.

DEEL 1

Het ontstaan van beweegredenen.

In de evolutie maakten zenuwcellen en spiercellen voor organismen bewegingen mogelijk. Niet random vanuit het niets, maar gericht op behoeften, die zijn ingegeven door het genotype, dat vorm geeft aan het fenotype, dat wil zeggen, alles wat uit cellen, zoals organen of spierweefsel, bestaat. Organismen met zintuigen noemen we dieren die in bezit zijn van een zenuwstelsel, geconcentreerd tot hersenen, hoe gering deze ook zijn. Het zenuwstelsel regelden niet alleen de homeostase, maar ook de gerichtheid die de zintuigen functioneel maakten. Zintuigen konden van alles en nog wat waarnemen binnen hun beperkte vermogens, maar waren pas nuttig wanneer ze selectief en effectief de behoeften konden dienen. Dieren worden geboren in biotopen die door hun ouders zijn overleefd, althans tot ze op eigen benen stonden en zichzelf konden voortplanten. Het aanbod van een biotoop bestond niet alleen uit voedsel, ook paringspartners en een veilig heenkomen in een hol, nest of schuilplaats. Want voor de meeste dieren was de biotoop bedreigend en stond het leven op het spel. Voedsel betekende voor veel diersoorten jagen op prooien en als prooi was overleven mogelijk door een predator voor te blijven of om zich te verdedigen. De beweegredenen van dieren waren zowel op voorspoed, door genoeg voedsel en nageslacht te verkrijgen, als op gevaar en veiligheid afgericht. We kunnen het zien als een cognitieve selectie in wat voor het dier goed en slecht was, bij alles wat werd waargenomen. Het streven naar bestaanszekerheid had duidelijke zintuiglijke kenmerken voor dieren, maar de aard van voorspoed en levensgevaar was in de biotoop niet even robuust of absoluut te identificeren. De kwaliteit van de zintuigen, de spiercapaciteit, de afstanden en de omstandigheden, zoals invallende duisternis maakten het cognitieve vermogen geschikt voor inschattingen. Een prooi bemachtigen vroeg niet alleen om efficiënte handelingen, maar ook de inschatting of de afstand klein genoeg was de prooi te kunnen

vangen. De waakzame prooi op zijn beurt taxeerde de zintuiglijke omgevingsignalen of zijn situatie veilig was. Een leeuw op honderd meter afstand is voor de antilope geen aanleiding de vlucht in te zetten, op vijftig meter is er twijfel, maar op twintig meter is er duidelijk gevaar. De steenbok schat zijn sprong in over de kloof; de chimpansee slingert van tak tot tak en taxeert in een flits of de tak zijn gewicht kan dragen. Dit taxerende of inschattende vermogen werkt grotendeels onbewust bij dieren en voor hen volkomen automatisch, door het ontbreken van bewustzijn. (Dieren weten niet dat ze weten.) Maar ze weten genoeg, door kenbare identificaties die opgeslagen zijn in het geheugen, om het leven zo veilig mogelijk door te brengen.

De afhankelijkheidsrelatie van de mens tot zijn biotoop en tot zijn cognitieve vermogen, zoals waarnemen en afwegen, is evident. Taxeren doet elk mens de hele dag door. Soms bewust wanneer de auto achteruit ingeparkeerd moet worden. Soms taxeren we bij het lopen onbewust, en ontwijken de tegemoetkomende wandelaars in een drukke winkelstraat. Maar bewuste inschattingen worden vooral gemaakt naar mate het belang en de risico's toenemen. Beleggers beroepen zich op data, maar schatten voortdurend gevoelsmatig kansen en bedreigingen in. De angst voor verlies is daarbij sterker dan de prikkel voor de winst. Dit is een belangrijke ontdekking in de economische psychologie alsook in de praktijk van het vrije marktsysteem, dat wetenschappelijk is ondersteund. Veel taxaties kunnen we rationeel benaderen, maar onderliggend is het gevoel dat meebeeslist. Ratio en gevoel zijn de twee componenten die onderdeel zijn van de eerder genoemde onderstroom in het kapitalistische systeem. Maar er is meer. Want wat zijn de inhoudelijke componenten van het cognitieve vermogen?

Het cognitieve vermogen kunnen we opdelen in drie basisverschillen: conatie (wil), cognitie (kennis) en affectie (gevoel/emotie). Ofwel, gewild gedrag, kenbare identificaties en angst voor het lijfsbehoud, alsook vreugde bij voordeel en betrokkenheid bij de zorg voor het nageslacht. Via de zintuigen worden betekenissen met kenmerken opgeslagen in het geheugen om elk moment weer operabel te zijn. De gedragsintentie (wil) is terug te voeren naar de genen die het fenotype formeren. Die intentie krijgt profiel in een biotoop die relatief schaars

is in het voldoen van basisbehoeften, zoals voedsel; daaruit volgt gedragskennis (cognitie) vanuit zintuiglijke ervaringen waaruit taxaties voortkomen die hun kracht krijgen in affecties, ofwel emoties. De wil gaat dus duidelijk voorop; cognitie is vooral zintuiglijk en kon alleen neuraal ontstaan, terwijl emoties verbonden waren met de wil, zodat de drie cognitieve verschillen: wil, weten en voelen, operationeel een eenheid vormen. De evolutie gaf deze cognitieve vermogens door aan homo sapiens. Daarop hebben de cultuur en de taal de neurale capaciteit van de mens enorm uitgebreid. De hersengebieden Broca en Wernicke staan bekend als taalcentra en hebben bijgedragen aan de rede. Angsten, zoals de zorg voor veiligheid droegen bij aan de cultuur, met kleding en behuizing, ommuurde steden, maar ook met metafysica, door het aanroepen van goden. De wil regelde het gedrag in keuzes die van belang waren het overleven te bevorderen. De wil differentieerde in waarden bij afwegingen voor een keuze of een oordeel en vertakte zich met elke vooruitgang die geboekt werd en met elke cultuuruiting die verder tot ontstaan kwam. De veelvormigheid van de wil, die zich inzette bij nieuwsgierigheid, bij verlangen en voorkeur omvat het hele brein, omdat de wil met elke betekenis en elke vezel in het lichaam te maken had en heeft. Welke situatie zich ook voordeed, er werden altijd keuzes gemaakt en wensen gekoesterd waarin de wil en de cognitieve motivatie aan bod kwamen, en daarmee ook de afwegingen die aan besluiten vooraf gingen; die ontwikkelden zich tot een waardensysteem (hierover later meer). De selectie om het goede (positieve waarden) na te streven en het kwade (negatieve waarden) te weren ligt niet alleen aan de basis van dit boek waarin de economie een hoofdrol speelt, het ligt aan de basis van alle cognitie van dierlijke organismen, waaronder het gedrag van de mens.

Cognitie is opgebouwd uit verzamelde zintuiglijke kenmerken, betekenis en representaties in neurale netwerken. Kenmerken zorgen voor identificatie, daarin gaat betekenis voorop en is als zodanig de grondslag van ons denken; representaties brengen identificaties en betekenis tot begrippen bij elkaar. De wil, de prikkel tot initiatief ligt diep in het genotype, maar is verbonden met het fenotypische hersenbestand dat rationaliteit, emotie

en waarden op grond van behoeften heeft voortgebracht. Dit is de analyse in het systeem van wat we noemen: de basis van beweegredenen. De onderdelen daarvan zijn afhankelijk van elkaar in hun werking. Maar die beweegredenen komen pas in werking door het aanbod van een biotoop. Wat niet aangeboden wordt valt buiten het cognitieve systeem. Zoals zonder graan geen enkel brood gebakken kan worden; maar zonder honger wordt brood helemaal overbodig. Alles begint bij de afhankelijkheidsrelatie van het fenotype tot zijn kunnen we vervolgens terugkoppelen naar de huidige biotoop van de vrije kapitalistische markt die dominant is voor de afstelling van onze behoeften en beweegredenen.

Een deel in de opzet van deze verhandeling is om een theoretische weg te wijzen waarin niet het BBP centraal staat maar het BNG (Bruto Nationaal Geluk). Meer bekend is het NSP ofwel het 'netto sociaal product', dat naast positieve ook negatieve externaliteiten meeweegt in de beoordeling. Want economische voordelen kunnen metterdaad ook nadelen met zich mee brengen, denk aan economische groei, dat meer CO₂ uitstoot zal geven, of winstmaximalisatie dat tot werkloosheid en fraude kan leiden. Er zijn veel meer nadelen te noemen van onbedoelde effecten, maar die worden lang niet allemaal aan het economische systeem toegeschreven, zoals drugsverslaving of obesitas. Of denk aan de toenemende rol van het kapitaal en vermogens op de financiële markten met de toenemende kans op crises. In deel 2 gaan we dieper in op zowel positieve als op negatieve externaliteiten. De Amerikaanse economen Nordhaus en Tobin houden in hun modellen rekening met ontspanning en vrije tijd, huishoudelijk werk, militaire uitgaven en milieuvervuiling. Het leven is niet alleen produceren en consumeren. Moeten we misschien terug naar het BNN van Sicco Mansholt? Waarin geldt niet langer het hoogste doel moet zijn, maar het 'Bruto Nationaal Nut.' Die geconcentreerde nationale meetpunten geven aan waar het belang ligt in de economie. De Wereldbank rangschikt landen volgens het BNP per hoofd in de groeicurve. Maar de sociale ontwikkeling, zoals onderwijs of gezondheid, hebben alles met de economische procesgang te maken in positieve en negatieve zin bij achterstand. Causaliteit doordrenkt het hele systeem. De groei van productiviteit is en was altijd een

voorwaarden, inclusief een teken van economische gezondheid. Maar internationale groei kan logischerwijze nooit altoos doorgaan. Het economische systeem van de vrije markt is een aloude maar onverdachte weg ingeslagen, echter zonder zijwegen, dan alleen bij te sturen door overheidsbemoedigen. Zelf heeft dit economische systeem, naast het eigen principe van vrijheid van initiatief en handelen, geen ethische agenda om iets wat moreel fout is te corrigeren. Zoals extreme verschillen in arm en rijk; want die vallen gewoon binnen de acceptatie van het systeem. De ongelijkheid in de Verenigde Staten is alweer bijna even groot als in het Europa van 1913, toen de bovenste 1 procent meer dan de helft van al het vermogen bezat. Ook in Europese landen loopt de ongelijkheid op, en dan met name de vermogensongelijkheid. In Nederland bezit de bovenste 1,2 procent maar liefst 40 procent van alle rijkdom. De drie rijkste Nederlanders bezitten meer dan de armste helft van alle Nederlanders. In morele kwesties kan de economie ondergeschikt worden aan de politieke macht, maar over het algemeen volgt de politiek de vrije markt, uit electorale overwegingen. Vandaar dat deze verhandeling ook een bijdrage levert aan het politieke denken en een ethische appel. Indachtig een verklaring van de rechten van de mens en de burger uit 1789: 'Sociale verschillen kunnen alleen door het algemeen belang worden gerechtvaardigd.' Dit roept de vraag op: Hoe zouden in een ideale samenleving de verdeling tussen kapitaal en arbeid geregeld moeten worden en hoe kunnen we dat bereiken? Vooralsnog lopen de meeste nationale staten aan de leiband van de vrije markt, met uitzondering van het Himalayastaatje Bhutan waarin vooruitgang niet alleen wordt gedefinieerd door materiële welvaart, maar ook op het welzijn of het geluk van de bevolking. Er wordt naar indicatoren gekeken zoals cultuurdeelname, mate van spiritualiteit, mentale stress vrede, sociale harmonie en milieuvriendelijkheid. Daarmee krijgt het economisch systeem breder afgestelde parameters om de het leven daarin te beoordelen.